

ĐẶNG DUY LỢI (Chủ biên) - NGUYỄN THỊ KIM CHƯƠNG
ĐẶNG VĂN HƯƠNG - NGUYỄN THỰC NHƯ

GIÁO TRÌNH ĐỊA LÍ TỰ NHIÊN VIỆT NAM I (PHẦN ĐẠI CƯƠNG)

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

MỤC LỤC

ĐẶNG DUY LỢI (Chủ biên) – NGUYỄN THỊ KIM CHƯƠNG
ĐẶNG VĂN HƯƠNG – NGUYỄN THỰC NHU

Trang

LỜI NÓI ĐẦU	7
Chương 1. LÃNH THỔ VIỆT NAM VÀ LỊCH SỬ PHÁT TRIỂN CỦA TỰ NHIÊN VIỆT NAM	11
1.1. Lãnh thổ Việt Nam	11
1.1.1. Vị trí địa lý	12
1.1.2. Phạm vi lãnh thổ	13
1.1.3. Ý nghĩa tự nhiên của vị trí địa lý nước ta	17
1.2. Lịch sử phát triển tự nhiên của lãnh thổ Việt Nam	19
1.2.1. Sơ lược về địa lý của Trái Đất	19
1.2.2. Lịch sử phát triển tự nhiên của lãnh thổ Việt Nam	22
1.3. Sự hình thành khoáng sản	32
Chương 2. ĐỊA HÌNH VIỆT NAM (PHẦN ĐẠI CƯƠNG)	40
2.1. Đặc điểm chung của địa hình Việt Nam	40
2.1.1. Đối với là bộ phận quan trọng nhất của cấu trúc địa hình Việt Nam	40
2.1.2. Hệ núi Việt Nam đã được Tân kiến tạo nâng lên, làm trẻ lại	41
2.1.3. Địa hình Việt Nam (Chủ biên) – Nguyễn Thị Kim Chương Đặng Văn Hương – Nguyễn Thực Nhu	42
2.1.4. Địa hình Việt Nam có độ cao khác nhau, chu kỳ Tân kiến tạo nhiệt đới ẩm	44
2.2. Các kiểu địa hình ở Việt Nam	45
2.2.1. Kiểu địa hình đồi núi	45
2.2.2. Kiểu địa hình đồng bằng	49
2.2.3. Kiểu địa hình bờ biển	52
2.3. Địa hình đồng bằng	53
2.3.1. Địa hình đồi núi	56
2.3.2. Địa hình bờ biển	64
2.3.3. Địa hình bờ biển	64

GIÁO TRÌNH

ĐỊA LÝ TỰ NHIÊN VIỆT NAM 1

(PHẦN ĐẠI CƯƠNG)

(Tái bản lần thứ tám)

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

MỤC LỤC

Trang

LỜI NÓI ĐẦU	7
Chương 1. LÃNH THỔ VIỆT NAM VÀ LỊCH SỬ PHÁT TRIỂN CỦA TỰ NHIÊN VIỆT NAM	11
§1. Lãnh thổ Việt Nam	11
1.1. Vị trí địa lí	12
1.2. Phạm vi lãnh thổ.....	13
1.3. Ý nghĩa tự nhiên của vị trí địa lí nước ta.....	17
§2. Lịch sử phát triển tự nhiên của lãnh thổ Việt Nam	19
2.1. Sơ lược về lịch sử hình thành lớp vỏ địa lí của Trái Đất	19
2.2. Lịch sử phát triển tự nhiên của lãnh thổ Việt Nam	22
§3. Sự hình thành khoáng sản	32
3.1. Các mỏ nội sinh.....	34
3.2. Các mỏ ngoại sinh.....	35
Chương 2. ĐỊA HÌNH VIỆT NAM	40
§1. Đặc điểm chung của địa hình Việt Nam	40
1.1. Đồi núi là bộ phận quan trọng nhất của cấu trúc địa hình Việt Nam.....	40
1.2. Hệ núi Việt Nam già, được Tân kiến tạo nâng lên, làm trẻ lại.....	41
1.3. Địa hình Việt Nam tạo nên nhiều bậc, nhiều bề mặt có độ cao khác nhau là kết quả của 6 chu kì Tân kiến tạo	42
1.4. Địa hình Việt Nam thể hiện tính chất nhiệt đới ẩm gió mùa.....	44
§2. Các kiểu địa hình ở Việt Nam.....	45
2.1. Kiểu địa hình núi.....	45
2.2. Kiểu địa hình cao nguyên.....	49
2.3. Kiểu địa hình đồi.....	52
2.4. Kiểu địa hình đồng bằng	53
2.5. Một số kiểu địa hình đặc biệt	56
§3. Các khu vực địa hình ở Việt Nam.....	64
3.1. Địa hình đồi núi.....	64
3.2. Địa hình đồng bằng	66
3.3. Địa hình bờ biển	68

Chương 3. KHÍ HẬU VIỆT NAM	72
§1. Đặc điểm chung của khí hậu Việt Nam.....	72
1.1. Khí hậu Việt Nam là khí hậu nhiệt đới ẩm gió mùa	72
1.2. Khí hậu Việt Nam phân hoá rất đa dạng	84
1.3. Khí hậu Việt Nam diễn biến thất thường	85
§2. Các yếu tố chính của khí hậu.....	89
2.1. Chế độ nhiệt	89
2.2. Chế độ gió	91
2.3. Chế độ mưa	92
2.4. Bão	94
§3. Phân vùng khí hậu Việt Nam.....	96
3.1. Sơ đồ phân vùng khí hậu của Phạm Ngọc Toàn và Phan Tất Đắc.....	96
3.2. Sơ đồ phân vùng khí hậu của Tổng cục Khí tượng – Thủy văn.....	104
Chương 4. THUỶ VĂN VIỆT NAM	113
§1. Đặc điểm chung của sông ngòi Việt Nam	113
1.1. Sông ngòi Việt Nam có mạng lưới dày đặc, nguồn nước phong phú, nhiều phù sa	113
1.2. Tuyệt đại bộ phận sông ngòi Việt Nam chảy theo hướng tây bắc – đông nam và đổ nước ra Biển Đông.....	115
1.3. Sông ngòi Việt Nam có chế độ dòng chảy theo hai mùa rất rõ rệt.....	116
1.4. Chế độ nước của sông ngòi Việt Nam thường hay có những biến động bất thường	117
§2. Một số hệ thống sông chính ở nước ta.....	120
2.1. Một số hệ thống sông chính ở miền Bắc	120
2.2. Một số hệ thống sông chính ở miền Trung	125
2.3. Một số hệ thống sông chính ở miền Nam	127
§3. Hồ và nước ngầm.....	131
3.1. Hồ	131
3.2. Nước ngầm	131
§4. Đặc điểm hải văn	133
4.1. Đặc điểm chung hải văn Biển Đông	133
4.2. Đặc điểm hải văn Việt Nam	134
§5. Phân vùng thủy văn Việt Nam.....	140

Chương 5. THỔ NHƯỠNG VIỆT NAM	141
§1. Đặc điểm chung của thổ nhưỡng Việt Nam	141
1.1. Thổ nhưỡng Việt Nam phân hoá đa dạng, phức tạp	141
1.2. Thổ nhưỡng của vùng nhiệt đới ẩm gió mùa với quá trình hình thành đất feralit là chủ yếu	153
1.3. Thổ nhưỡng Việt Nam dễ bị thoái hoá nếu sử dụng không hợp lí	158
§2. Các loại đất chính ở Việt Nam	160
2.1. Nhóm đất cát biển (Arenosols – Ar)	160
2.2. Nhóm đất mặn (Salic Fluvisols – FLs)	161
2.3. Nhóm đất phèn (chua mặn – Thionic Fluvisols – FLt)	163
2.4. Nhóm đất gley (Gleysols – GL)	165
2.5. Nhóm đất than bùn (Histosols – HS)	166
2.6. Nhóm đất phù sa (Fluvisols – FL)	166
2.7. Nhóm đất xám (Acrisols – AC)	169
2.8. Nhóm đất đỏ (Ferrasols – FR)	172
2.9. Nhóm đất nâu vùng bán khô hạn (Lixsols – LX)	174
2.10. Nhóm đất đen (Luvisols – LV)	174
2.11. Đất mùn alit núi cao (Alisols – AL)	174
2.12. Đất xói mòn tro sỏi đá (Leptosols – LP)	175
Chương 6. SINH VẬT VIỆT NAM	178
§1. Đặc điểm chung của giới sinh vật tự nhiên	179
1.1. Giới sinh vật tự nhiên Việt Nam rất phong phú và đa dạng	179
1.2. Giới sinh vật Việt Nam tiêu biểu cho sinh vật của vùng nhiệt đới gió mùa	186
1.3. Rừng nguyên sinh và động vật hoang dã ở Việt Nam bị giảm sút nghiêm trọng	188
§2. Các hệ sinh thái chính ở Việt Nam	191
2.1. Nhóm hệ sinh thái thực bì nhiệt đới núi thấp	191
2.2. Nhóm hệ sinh thái thực bì á nhiệt đới và ôn đới trên núi	208
2.3. Nhóm hệ sinh thái nông nghiệp	211
Chương 7. ĐẶC ĐIỂM CƠ BẢN CỦA ĐỊA LÍ TỰ NHIÊN VIỆT NAM	217
§1. Đặc điểm cơ bản của địa lí tự nhiên Việt Nam	217
1.1. Thiên nhiên Việt Nam mang sắc thái của tự nhiên nhiệt đới ẩm gió mùa	218
1.2. Thiên nhiên Việt Nam mang tính bán đảo khá rõ nét	221

1.3. Việt Nam là đất nước có cảnh quan đồi núi chiếm ưu thế	229
1.4. Thiên nhiên nước ta có sự phân hoá đa dạng thành nhiều vùng tự nhiên có các đặc điểm khác nhau	231
§2. Khai thác các đặc điểm cơ bản của tự nhiên Việt Nam	237
Chương 8. PHƯƠNG PHÁP GIẢNG DẠY ĐỊA LÍ TỰ NHIÊN VIỆT NAM 1.....	240
§1. Phương pháp giảng dạy Địa lí tự nhiên Việt Nam 1	241
1.1. Phương pháp giảng dạy Chương 1. Lãnh thổ Việt Nam và lịch sử phát triển của tự nhiên Việt Nam.....	241
1.2. Phương pháp giảng dạy Chương 2. Địa hình Việt Nam.....	246
1.3. Phương pháp giảng dạy Chương 3. Khí hậu Việt Nam.....	251
1.4. Phương pháp giảng dạy Chương 4. Thủy văn Việt Nam.....	252
1.5. Phương pháp giảng dạy Chương 5. Thổ nhưỡng Việt Nam.....	254
1.6. Phương pháp giảng dạy Chương 6. Sinh vật Việt Nam.....	260
1.7. Phương pháp giảng dạy Chương 7. Đặc điểm cơ bản của địa lí tự nhiên Việt Nam.....	263
§2. Phần kiểm tra, đánh giá	266
TÀI LIỆU THAM KHẢO	268

Lời nói đầu

Từ trước đến nay, *Địa lí tự nhiên Việt Nam* là một môn học có vị trí quan trọng trong chương trình đào tạo ở các trường Cao đẳng Sư phạm cũng như các trường Đại học Sư phạm nước ta. Trên cơ sở những kiến thức cơ bản về Địa lí tự nhiên đại cương với đối tượng nghiên cứu là lớp vỏ địa lí của Trái Đất, những kiến thức cơ bản, cụ thể hơn về Địa lí tự nhiên các lục địa; nghiên cứu các thể tổng hợp tự nhiên tại các khu vực khác nhau trên Trái Đất, môn *Địa lí tự nhiên Việt Nam* tiếp tục nghiên cứu các đặc điểm địa lí tự nhiên và các quy luật phân hoá của các thể tổng hợp tự nhiên các cấp trên phạm vi lãnh thổ Việt Nam hiện nay. Những kiến thức cơ bản về địa lí tự nhiên Việt Nam giúp sinh viên hiểu biết sâu sắc hơn về thiên nhiên đất nước mình, làm cơ sở cho việc tiếp thu kiến thức của các môn học khác trong chương trình và quá trình học tập, có khả năng giảng dạy tốt môn Địa lí ở trường phổ thông, đồng thời giúp ích cho việc tìm hiểu, nghiên cứu, giải quyết các vấn đề có liên quan đang diễn ra trên đất nước ta như phát triển kinh tế – xã hội, phòng chống thiên tai, duy trì và cải thiện môi trường sinh thái...

Đây là một trong những giáo trình cơ bản để đào tạo sinh viên giảng dạy môn Địa lí theo các chương trình khác nhau của chương trình Cao đẳng Sư phạm, đồng thời cũng là tài liệu tham khảo rất bổ ích cho sinh viên khoa Địa lí các trường Đại học Sư phạm và sinh viên các khoa học chuyên ngành khác có liên quan đến kiến thức địa lí tự nhiên Việt Nam.

Do nội dung phong phú của môn học và do cấu tạo của chương trình, môn học này được biên soạn thành hai giáo trình cho hai học phần: Học phần *Địa lí tự nhiên Việt Nam 1* (Phần Đại cương) và học phần *Địa lí tự nhiên Việt Nam 2* (Phần Khu vực).

Phần Đại cương của giáo trình *Địa lí tự nhiên Việt Nam 1* có các trọng tâm:

– Giới thiệu vị trí địa lí, phạm vi lãnh thổ và lịch sử phát triển của tự nhiên Việt Nam là những yếu tố địa lí hết sức quan trọng quyết định đặc điểm chung của tự nhiên nước ta.

– Trình bày những đặc điểm và sự phân hoá các hợp phần của tự nhiên nước ta như địa hình, khí hậu, thuỷ văn, thổ nhưỡng và sinh vật.

– Từ các yếu tố địa lí trên khái quát thành những đặc điểm cơ bản của địa lí tự nhiên Việt Nam. Những đặc điểm cơ bản này chi phối sâu sắc mọi thành phần của tự nhiên, mọi quá trình tự nhiên diễn ra tại các khu vực khác nhau trên lãnh thổ Việt Nam.

Phương pháp quy nạp từ các yếu tố địa lí rút ra những đặc điểm cơ bản của tự nhiên cũng là điểm mới trong giáo trình này.

Phần Khu vực của *Địa lí tự nhiên Việt Nam 2* sẽ đi sâu vào sự phân hoá của tự nhiên tại các vùng lãnh thổ khác nhau trên đất nước với những đặc điểm cụ thể, chi tiết hơn, thể hiện rõ tính đa dạng trong một chỉnh thể lãnh thổ thống nhất. Chính đặc điểm của các đơn vị tự nhiên các cấp đã thể hiện rõ quy luật phân hoá của tự nhiên, đồng thời cũng cho thấy sự cần thiết phải khai thác, sử dụng các đơn vị lãnh thổ này một cách đúng đắn, hợp lí, phục vụ mục tiêu phát triển bền vững.

Hai học phần này có mối quan hệ hữu cơ rất khăng khít với nhau, được trình bày thống nhất theo các quan điểm tổng hợp, quan điểm hệ thống và quan điểm lãnh thổ.

Để biên soạn các giáo trình này, tập thể các tác giả đã kế thừa giáo trình *Địa lí tự nhiên Việt Nam* của GS. Vũ Tự Lập, PGS.TS. Đặng Duy Lợi và PGS.TS. Nguyễn Thục Nhu trong các lần xuất bản trước đây của Nhà xuất bản Giáo dục, đồng thời đã cố gắng thể hiện theo tinh thần đổi mới phương pháp dạy học nhằm nâng cao chất lượng đào tạo.

Chu Giáo trình *Địa lí tự nhiên Việt Nam 1* (Phần Đại cương) gồm có tám chương được phân công cho các tác giả biên soạn:

Chương 1: Lãnh thổ Việt Nam và Lịch sử phát triển của tự nhiên Việt Nam (Đặng Duy Lợi và Đặng Văn Hương).

Chương 2: Địa hình Việt Nam (Đặng Văn Hương).

Chương 3: Khí hậu Việt Nam (Đặng Duy Lợi và Nguyễn Thục Nhu).

Chương 4: Thuỷ văn Việt Nam (Nguyễn Thục Nhu).

Chương 5: Thổ nhưỡng Việt Nam (Nguyễn Thị Kim Chương).

Chương 6: Sinh vật Việt Nam (Nguyễn Thị Kim Chương).

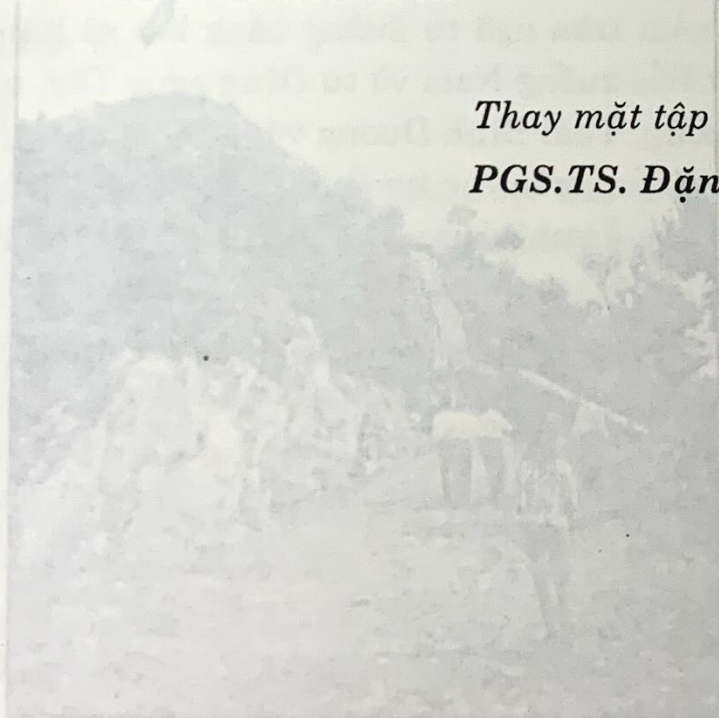
Chương 7: Đặc điểm cơ bản của tự nhiên Việt Nam (Đặng Duy Lợi).

Chương 8: Phương pháp giảng dạy *Địa lí tự nhiên Việt Nam 1* (Tập thể tác giả).

Tập thể tác giả rất mong nhận được sự nhận xét, góp ý của các nhà khoa học, các đồng nghiệp để giúp chúng tôi tiếp tục hoàn thiện cuốn giáo trình này.

Chúng tôi xin chân thành cảm ơn.

Thay mặt tập thể tác giả
PGS.TS. Đặng Duy Lợi

Hình 1.1. Cột cờ trên đỉnh núi Rồng cao nguyên Đông Văn (Hà Giang)